

Monopolkontrollens problem

Av jur. och fil. kand. HANS THORELLI jr

TILL DE AMERIKANSKA antitrustlagarna har vi i vårt land ingen som helst motsvarighet. Möjligt är dock att det arbete som utförs av 1946 års nyetableringsakkunniga kommer att leda till en viss utbyggnad av kartellregistreringslagen i liknande riktning. Enligt de direktiv som numera gäller för dessa sakkunniga kan de sägas ha fått till uppgift att utreda behovet av ny lagstiftning berörande konkurrensbegränsning inom näringslivet. Om de förslag som härvid diskuterats är tills vidare intet bekant. Här skall blott pekas på några principfrågor som de sakkunniga knappast kan ha undgått att stöta på.

Vilka typer av konkurrensbegränsning är att anse som samhällsskadliga? Den frågan måste man först ställa sig. Den är alltför vidlyftig för att kunna diskuteras här, men man kan dock konstatera att Sverige har mycket få storföretag som intar en så utpräglad ekonomisk maktställning att det kan anses vara ett allmänt intresse att bryta upp dem i konkurrerande enheter. Konkurrens på det internationella området är en ständig sporre till effektivitet och en garanti mot monopolistiska missbruk av vissa stora koncerner som här hemma kan vara relativt ensamma om marknaden. Det är emellertid ett påtagligt svenskt intresse att delta i de ansträngningar som i utlandet görs och kan komma att göras för att hindra internationella kartellbildningar från att eliminera detta konkurrenselement.

Större svårigheter erbjuder det att avgöra vilka företeelser inom vårt rikt förgrenade kartellväsen som bör anses som samhällsskadliga. Ingen tvekan behövs råda om att avarter förekommer. Men hur skall de urskiljas? Något försök skall inte göras att här besvara denna fråga. Men man vill gärna betona att bedömningen härvidlag icke bör grundas på en prövning av de genom kartellernas verksamhet åstadkomna prisernas skälighet. Resultatet av en sådan bedömning kan nämligen lätt nog bli ett slags fortlöpande priskontroll, införd "på en bakväg", vilket snarast är motsatsen till en konkurrensfrämjande politik. Med en sådan politik är offentlig och privat priskontroll i princip lika oförenliga. Det förefaller å andra sidan icke troligt att sakkunniga kommer att förorda det radikala amerikanska alternativet, enligt vilket alla prispåverkande överenskommelser är olagliga. Man ställs då inför ett svårlöst dilemma.

En andra fråga lyder: Hur skall man i det enskilda fallet fastställa om samhällsskadlig konkurrensbegränsning föreligger? Den sammanhänger i viss mån med den första. Om man i den blivande lagstiftningen söker uttryckligen definiera vilka företeelser som är samhällsskadliga, blir den tillämpande myndighetens uppgift av rent teknisk-juridisk natur: ett fastställande av om alla erforderliga "rekvisit" föreligger eller ej. Detta kan ur rättssäkerhetssynpunkt förefalla lämpligare än att genom en allmänt hållen lagstiftning ge myndigheten en mer självständig prövningsrätt. På grund av konkurrensmetodernas snabba och mångskiftande utveckling riskerar emellertid en alltför kasuistisk lagstiftning (dvs. med preciserade kriterier) att inom kort tid bli tämligen ineffektiv. Amerikanska erfarenheter tycks också visa att rättslöshet ej behöver bli följden av ganska vida fullmakter åt tillämpningsorganen. Härvid är givetvis att märka att dessas beslut i USA regelmässigt kan överklagas vid domstol respektive fullföljas i högre instans.

Bör den tillämpande myndigheten i första instans vara domstol eller ett administrativt organ? Även härvidlag måste sammanhanget med föregående fråga betonas. Blir lagstift-

ningen kasuistisk, kan domstol med fördel användas, blir den av allmän karaktär, torde kravet på ekonomisk sakkunskap tala för ett administrativt organ. Ur rättssäkerhetssynpunkt ter sig besvärsmöjlighet uppenbarligen önskvärd.

Hur skall samhällsskadliga konkurrensbegränsningar behandlas? Atminstone tre vägar är tänkbara: de kan förklaras olagliga, eller blott ogiltiga i den meningen att domstolar och andra offentliga organ hindras medverka till deras genomdrivande, eller de kan göras till föremål för publicitet. Vissa kombinerade sanktioner kan även tänkas. Utan att detta bör tolkas såsom ett obetingat ställningstagande för det förstnämnda alternativet skall här uttalas den förmodan att enbart en ogiltigförklaring av ett samhällsskadligt kartellavtal — även om denna ges publicitet — i många fall ej skulle leda till att konkurrensbegränsningen upphör. Möjligheterna att på enskild väg genomdriva överenskommelser av detta slag utan anlåtande av offentliga organ torde ofta även efter en sådan förklaring vara betydande. Ett ensidigt anlåtande av publicitetsprincipen kunde väntas medföra än mer framträdande svagheter.

Vem skall, frågar man sig slutligen, äga initiativrätt? Det förefaller naturligt att envar som anser att samhällets intresse äventyras genom en viss konkurrensbegränsning skall kunna påkalla tillämpningsmyndighetens uppmärksamhet. Mycket talar även för att denna självmant bör pröva de avtal som registreras av monopolutredningsbyrån. (Om domstolarna blir tillämpningsmyndighet, skulle då uppdras åt särskilt organ att föra talan i dessa ärenden.) Kartellregistreringen enligt 1946 års lag skulle härigenom på ett naturligt sätt inlänkas i den blivande lagstiftningen.

Den hittillsvarande svenska politiken i monopolkontrollerande syfte, eller kanske rättare frånvaron av en mer aktiv politik, bör ses mot bakgrunden av att man här varit synnerligen obenägen att rucka på principen att "avtal skola hållas". Inskränkningar i avtalsfriheten har genomförts endast då tvingande skäl förelagat. Detta stämde väl överens med gammalliberala idéer om att oinskränkt avtalsfrihet vore en förutsättning för fri företagsamhet och fri konkurrens. Att ett fritt näringsliv förutsätter en hög grad av avtalsfrihet är alltiämt otvivelaktigt. Utvecklingen under det sista århundradet torde emellertid lika klart ha visat att avtalsfriheten kan missbrukas: man kan "avtala bort" den fria företagsamheten och i stället få nyetableringskontroll, och man kan "avtala bort" konkurrensen och i stället få monopol. Det torde vara hög tid att man i en eller annan form erkänner ått samhällets intresse — liksom, i varie fall på något längre sikt, näringslivets eget — i sådana situationer kan kräva en inskränkning i avtalsfriheten. Den amerikanska politiken på detta område, som representerar ett medvetet om änganska unikt försök att bevara effektiv konkurrens inom näringslivet, är väl värd att beakta.

(De båda föregående artiklarna i denna nu avslutade serie, "Staten och monopolismen" och "Amerikansk monopolkontroll", var införda i Dagens Nyheter den 9 och 11 augusti.)

100 svenskar till DUV:s festival.

Till Demokratisk ungdoms världsfederations och Internationella studentunionens ungdomsfestival i Budapest avreste på fredagsmorgonen ca 100 svenska ungdomar från Stockholm. I Trelleborg ansluter sig ytterligare ett 60-tal. Det är den andra världskongress, som öppnas den 2 september i Budapest. Den svenska delegationen består bl. a. av en sång- och en talkör, orkester, folkdanslag m. fl.